

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2587-117x

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDEN BİR CASUSLUK OLAYI: “DELİ MEHMED VAKASI” (1880)

Emre GÖR¹

Özet

Bu çalışmanın konusu 1880 yılında, II. Abdülhamid’in saltanatının başında meydana gelen ve “Deli Mehmed Vakası” olarak adlandırılan olaydır. Olayın esası, İstanbul’da görevli olan bir Rus miralayının Deli Mehmed isimli bir genç tarafından öldürülmesine dayanmaktadır. Rus miralayının öldürülmesinden sonra olayın faili yakalanmış, Divan-ı Harp’te yargılanarak idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak daha sonra bu ceza II. Abdülhamid tarafından müebbet kürek cezasına çevrilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun 93 Harbi’nin sıkıntılarını yeni yeni atlatmaya başladığı bir dönemde meydana gelen bu olay, Rusya ile diplomatik ilişkileri gerginleştirmiştir. Osmanlı yönetiminin hassasiyetle üzerinde durduğu ve yaklaşık dokuz aylık bir sürede sonuçlandırdığı “Deli Mehmed Vakası”, Osmanlı tarihinin perde arkasında kalmış ilginç olaylarından birini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Deli Mehmed Vakası, Casus, Rus Miralay, Komarov.

An Espionage Event From the Period of Abdulhamid II: “Deli Mehmed Vakası” (1880)

Abstract

In this study, the event that occurred in the beginning of the period of Abdulhamid II, in 1880 and called “Deli Mehmed Vakası” was discussed. This event was based on the murder of a Russian colonel in Istanbul by a young man named “Deli Mehmed”. After the murder of the Russian colonel, the perpetrator was arrested and sentenced to death by the supreme court. However, this penalty was later converted to exile by the Abdulhamid II. This event which took place at a time when the Ottoman Empire had just begun to overcome the difficulties of the Russo-Turkish War (1877-1878), strained diplomatic relations with Russia. This event (Deli Mehmed Vakası) which was handled with care by the Ottoman administration and ended in nine months, was one of the hidden and interesting events of Ottoman history.

Key Words: Abdulhamid II, Deli Mehmed Vakası, Spy, Russian Colonel, Komarov.

GİRİŞ

Sultan II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) “hafiyelik”, “casusluk” ve “jurnal” gibi kavramların sıklıkla kullanıldığı bir dönem olarak dikkat çekmekte, hatta birçoğu dönemin tanıkları arasında yer alan çok sayıda müellif² tarafından belirtildiği gibi bu kavramların günlük hayatın içine kadar girdiği bir dönem

¹ Araştırmacı, emregor1987@gmail.com

² Eserleri değerli ve güvenilir kaynaklar olan bu müelliflerin bazıları arasında şu isimler sayılabilir: Tahsin Paşa (Başkâtip-Hatıratı var), İsmail Müştak Mayakon (Mabeyn kâtiplerinden, Milletvekili-Hatıratı var), Mehmed Tefvik Biren (Mabeyn Kâtiplerinden, Mutasarrıf, Vali, Nâzır-Hatıratı var), Ahmet Reşit Rey (Mabeyn Kâtiplerinden, Mutasarrıf, Vali-Hatıratı var), Süleyman Kâni İrtem (Mutasarrıf, Vali-Tefrikaları var), Ziya Şakir (Yazar, Gazeteci-Tefrikaları var), Sermet Muhtar Alus (Yazar, Gazeteci-Tefrikaları var).

olarak tanımlanmaktadır. Nitekim bu müelliflerin ekseriyetine göre bu dönemde kahvehaneler hafiye yatağıdır, bir cami avlusunda bir iki cümle devlet işlerinden konuşmak oldukça tehlikelidir, hele Veliht Reşad Efendi gibi önemli şahsiyetlerin adamlarıyla, velev ki tesadüf eseri olsun temas etmek en iyi ihtimalle pılıyı pırtıyı toplayıp sürgüne hazırlanmak demektir. Gerçekten de tanıklıkları ve müellifleri doğrular nitelikte, son yıllarda yapılan ve dönemin resmî evrakına dayanan akademik çalışmalardan da anlaşıldığı gibi Sultan II. Abdülhamid dönemi Türk istihbarat tarihinde oldukça önemli ve aynı zamanda etraflıca araştırılması gereken bir dönemdir. Bu dönemde, en temel anlamıyla söylemek gerekirse 19. yüzyılın kendine has devletsel ve yönetsel ihtiyaçlarından ivme kazandığı anlaşılan istihbarat işleri, aynı zamanda çetin bir mücadelenin verildiği bir saha olarak hayli ilginç olayları bünyesinde barındırır.

Abdülhamid döneminde, 1880 yılında yaşanan ve “Deli Mehmed Vakası” olarak kayıtlara geçen tarihimizin perde arkasında kalmış önemli bir casusluk olayı, bu ilginç olaylardan biridir. Bilindiği gibi tahta geçtiği andan itibaren çözüm bekleyen birçok mesele ile yüz yüze gelen II. Abdülhamid, dış politikada “statükoyu muhafaza etme”, iç politikada ise “imparatorluğun tüm unsurlarını bir arada tutma ve çözülmeyi durdurma” olarak ifade edilebilecek olan bir yönetim biçimi uygulamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Sultan’ın başlıca endişesi, diplomatik krizlerden ve krize sebebiyet verecek hareketlerden mümkün olduğunca kaçınmaktır. Oysa II. Abdülhamid’in “kaçınmak” istediği “iç ve dış politikaların iç içe geçtiği meseleler” farklı şekillerde saltanatı boyunca karşısına çıkmıştır. Bu olaylardan biri olarak tanımlanabilecek olan ve esası, bir Rus miralayının İstanbul’da öldürülmesine dayanan “Deli Mehmed Vakası” da aslında diplomatik bir meseledir. Konuyla ilgili resmî yazışmalar incelendiğinde Osmanlı yönetiminin başlıca endişesinin bu meselenin diplomatik bir krize evrilme ihtimalidir. Öyle ki 93 Harbi’nden (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra toparlanmaya başlayan Osmanlı-Rus ilişkilerinin bir şekilde bozulması, bir taraftan İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı ülkeleriyle de mücadele yürüten Osmanlı yönetiminin hiç işine gelmez. Dolayısıyla burada sadece adi bir cinayet ya da arka planda kalmış bir casusluk olayı değil, aynı zamanda diplomatik bir mesele söz konusudur. Deli Mehmed Vakası olarak adlandırılan olay bu açıdan okunmalıdır.

Deli Mehmed Vakası ile ilgili tarihlerimizde en geniş malumatı veren müellif Ziya Şakir’dir (1883-1959). Ziya Şakir on altı yaşında Vefa İdadisi’nde okurken İrtikâ, Musavver-i Fenni, Edeb ve Terakki gibi dergilerde şiirler ve yazılar yazmaya başlamıştır. Yazıları üslup yönünden yakın arkadaşı Sermet Muhtar Alus ile benzerlik gösteren Ziya Şakir, 1929 yılından itibaren Vakıf, Son Posta ve Yeni Gün gazetelerinde yazılar yayımlayarak tanınan bir yazar haline gelmiştir. “Yıldız Sarayı’nda Bir Haremağası’nın Hatıraları” adıyla Son Posta Gazetesi’nde 2 Ekim 1937-25 Ocak 1938 tarihleri arasında 113 tefrika halinde yayımladığı eser ise daha sonra 1943’te Anadolu Türk Kitap Deposu yayınevince “İkinci Sultan Hamit - Şahsiyetleri ve Hususiyetleri” ismiyle yayımlanmıştır. Müellifin tefrikalarından oluşan bu yazılar

sonraları çeşitli yayınevlerince derlenerek tekrar basılmıştır.³ Konumuz olan “Deli Mehmed Vakası” da üstadın tefrikalarındaki bölümlerden birini teşkil etmektedir.

Arşivde ise Deli Mehmed Vakası ile ilgili dosya “Rusyalı Miralay Komarov’u itlaf eden Deli Mehmed hakkında evrâk-ı muhâbere” başlıklı Yıldız Esas Evrakı’nda bulunmaktadır (BOA, Y.EE. , 4/44). Deli Mehmed Vakası ile ilgili bu dosyadan başka diğer kurumların yazışmalarına ait tasnifi tamamlanmış belgeler de vardır. Bu şekilde toplam otuz civarında belge bulunmaktadır. Belgelerin tümü Başvekâlet⁴, Hariciye Nezareti, Tophâne-i Âmire Müşiriyeti⁵ ve Petersburg Sefareti’nin kendi aralarında ve Yıldız Sarayı ile yaptıkları yazışmaları ihtiva etmektedir.

Aslında Ziya Şakir’in yazdıklarından ve ilgili arşiv belgelerinden de anlaşılacağı gibi, Deli Mehmed Vakası olarak adlandırılan bu olay başlı başına bir casusluk olayı değil, bir casusluk olayının ortaya çıkmasını sağlayan bir “yan” vakadır. Ya da şöyle de denebilir: Deli Mehmed Vakası ortaya çıkmasaydı, 19. yüzyıl tarihine ait önemli bir casusluk olayı perde arkasında kalıp unutulacak; belki de kimsenin dikkatini çekmeden casusu amacına ulaştıracaktı. Fakat zahirde bir rastlantı sonucu ortaya çıktığı anlaşılan Deli Mehmed Vakası, aşağıda nasıl geliştiği ayrıntılarıyla anlatılacak olan II. Abdülhamid dönemine ait önemli bir casusluk olayının ortaya çıkmasını/çıkarılmasını sağlaması bakımından dikkate değer bir hadisedir.

1. Deli Mehmed Vakası’nın Gelişimi

Deli Mehmed Vakası’nın gelişim aşamalarına geçmeden önce olayla ilgili iki farklı kaynaktan, iki farklı anlatımın olduğunu belirtmek gerekir. Bunlardan biri Ziya Şakir’in olayın gelişimi ile ilgili anlattıkları, diğeri ise olayla ilgili tespit tutanakları, tıp komisyonu raporları ve resmî yazışmalardan çıkarılan bilgilerdir. Resmî kaynaklardaki bilgilerin dağınıklığı düşünülürse, her iki kaynağı da dikkate almak ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmek en doğru yöntem olacaktır.

Olayın geçtiği yer 1880 yılı İstanbul’udur.⁶ Vakanın baş faili daha sonra “Deli” nâmı alacak olan Mehmed isimli Rumelili bir Osmanlı gencidir. Mehmed’in kim olduğuna dair farklı kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Komisyon-ı umûmî raporuna göre Mehmed “Yenipazar civârında dağ ahâlisinden birinin oğludur (BOA, Y.EE. , 4/44)”. Ziya Şakir’in yazılarında ise Mehmed “Tokatlı Mehmed” olarak tanıtılmaktadır. Resmî raporlara göre Mehmed “terbiye ve ta’limden külliye mahrumdur”; yaşadığı Rumeli

³ Örneğin bkz. Ziya Şakir (Soku), 2018.

⁴ Bu dönemde kısa bir süreliğine Sadaret yerine Başvekâlet terimi kullanılmıştır.

⁵ Mehmed’i yargılayan Divan-ı Harp burada teşkil edilmiştir.

⁶ Arşiv kayıtlarına göre olayın gerçekleştiği tarih 1880 Şubat sonu-Mart ayı başıdır. Nitekim Mabeyn-i Hümayun Tahrirat-ı Ecnebiye Kitabetine Rusya Maslahatgüzarı tarafından gönderilen “8 Mart sene 80” tarihli tahriratta “(...) cinâyetin yevm-i vukûundan sekiz gün ziyâde mürûr etmiş (...)” ifadesi geçmektedir, BOA, Y.EE. , 4/44, Miladi 8 Mart 1880.

topraklarında yaz mevsiminde ziraat, kış mevsiminde ise avcılıkla uğraşmaktadır.⁷ Bu uğraşları sayesinde “vücûdu ve şecâati tevsi' ve tezâyüd eylemiştir (BOA, Y.EE. , 4/44)”. Mehmed, “saray bekçilerinden” birinin gözetiminde bulunan kız kardeşi ile beraber İstanbul’a gelir. İstanbul’a geldiğinde arşivdeki kaynakta geçtiği şekliyle “bütün bütün ümîdinin fevkinde olarak” aylık bin kuruş maaş ile Yıldız Sarayı’nda tüfekçilik hizmetine alınır (BOA, Y.EE. , 4/44).

Olayın gelişimi hakkında da kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Komisyon-ı umûmî raporlarına göre tüfekçiliğe girdikten sonra, Mehmed ile Tüfekçibaşı Tahir Paşa ve Paşa’nın iki biraderi arasında düşmanlık başlamıştır. Mehmed’in komisyon raporlarına geçen ifadesinde Tahir Paşa ile yaşadığı bir olay bu düşmanlığı şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Mehmed’in ifâdesi Tüfenkçibaşı Tahir ve iki birâderleri benim düşmanımdırlar. Bir gün Harem Kâhyası Hacı Baba bizi görmeğe gelmişti. Tahir ile birâderleri ona beni göstererek «Bu adam neye yarayabilir?» dediler. Baba «bana göre bir para etmez» dedi. Bu sözden o derece müteessir oldum ki bir gün sonra Beyoğlu’ndan geçer iken «Pâdişâhım bu herifler beni rahat bırakmıyorlar. Altı aydan beri bu adamların husûmetine uğramaktayım». Bununla beraber «ne tüfenkten korkarım ne de bıçakdan (...)» deyû bağırdım.” (BOA, Y.EE. , 4/44).

Komisyon raporlarının bundan sonraki kısmında Mehmed’in bu olayın tesiriyle müteessir olduğu, dengesinin bozulduğu ve Rus miralayının katlinden sonra ise büsbütün delilik alametleri gösterdiği kaydedilmektedir. Doktor raporlarında “Deli Mehmed cinâyetden evvel mecnûn idi; şimdiki hâlde mecnûndur” şeklinde iki görüş öne çıkmaktadır (BOA, Y.EE. , 4/44). İleride görüleceği gibi komisyonun 19 Kanunievvel 1296 (31 Aralık 1880) tarihli nihai hükmü ise “Mehmed elyevm mecnûndur” olacaktır (BOA, Y.EE. , 4/44) .

Komisyon raporlarında dikkat çeken bir diğer bölüm, Mehmed’in olaydan bir gün önce “okunmak üzere” bir şeyh huzuruna götürüldüğünün belirtildiği bölümdür:

“(…) Mehmed cinâyetden bir gün evvel okunmak üzere Yahya Efendi nâm bir şeyh-i muhterem huzûruna götürülmüş (...) efendi-i mûmâileyh okuduktan sonra (...) yanında bulunanlara «bu adamı burada bırakmayın, memleketine gönderin, bir fenâlık eder» demiştir.” (BOA, Y.EE. , 4/44).

Mehmed’in cinayeti nasıl işlediği ile ilgili kısım da hayli dikkat çekicidir. Raporun bu kısmında şu ifadeler yer verilmektedir:

⁷ “(...) Terbiye ve ta’limden külliye mahrumdur. Meşgale-i dâimesi yaz mevsiminde ziraat ve kış mevsiminde Balkanlar üzerinde seyr ve şikâr etmekden ibâret idi (...)”, BOA, Y.EE. , 4/44, Rumi 19 Kanunievvel 1296 (Miladi 31 Aralık 1880).

“Mehmed cinâyeti icrâ için sokağın en kalabalık olduğu bir saat intihâb eyler ve rahatça mevki' tutup kimseden imtinâ etmeksizin miralaya silâh boşaltır. Bu hareket icrâ eylediği fenâlığı ve uğrayacağı mücâzâtı bildiği cihetle ansızın tutulup derdest edilmemek için her türlü tedâbir-i ihtiyâtiyeyi ittihâz eden bir câni-i hakîki etvârından pek başkadır (...)(BOA, Y.EE. , 4/44)”.

Olayla ilgili komisyon raporlarından çıkarılan bilgiler genel olarak bu şekildedir. Burada, bir karşılaştırma yapılabilmesi bakımından Ziya Şakir'in olayın gelişimi ile ilgili tefrikalarında yazdıklarına da yer vermek istiyoruz. Müellife göre Mehmed Taksim'de Çopur Mihran adlı birinin yanında at uşaklığı yapmaktadır. Bir gün at kiralamaya gelen bir Rus ile aralarında tartışma çıkmış, Rus'un Mehmed'i tokatlaması üzerine Mehmed Rus'u birkaç gün sonra Beyoğlu'nda Ağa Camii'nin önünde tabanca ile vurmuştur. Olayın ardından Mehmed birkaç sokak ötede kahvehanede oturan kabadayılar tarafından yakalanmış, zabıtaya tesliminden sonra Galatasaray karakoluna nakledilmiştir. Maktûl ise sokakta kanlar içinde yatıyordu. Üzeri aranan maktûlün ceplerinden Rusça yazılmış mektuplar ve şifre tarzında yazılmış birtakım kâğıtlar çıkması üzerine Rus Sefareti'ne bilgi verilmiştir. Olay yerine gelen Rus Sefaret memurları ilk olarak maktûlün kimliği ile ilgili bilgi vermek istememişlerse de, daha sonra sefaretten aldıkları talimat mucibince maktûlün ismini “Pol Varkof” olarak vermişler ve maktûlü tüccar olarak tanıtmışlardır. Ziya Şakir uzun uzadıya anlattığı olayın devamında, Rus memurların hareketlerinden şüphelenen Osmanlı zabıtasının casusluk şüphesi ile tahkikatı derinleştirdiğini kaydetmektedir. Zira Ziya Şakir'e göre öldürülen Rus miralay Rus ordusuna çalışan ve Boğaz'ın tahkimatını inceleyen bir casustur (Şakir, 2018, s. 69-73).

Her iki anlatımda da dikkati çeken nokta, Mehmed'in gizlenmeye ihtiyaç duymadan, hiçbir tedbir almadan, adeta cinnet alametleri göstererek Rus miralayı öldürmüş olduğudur. Nitekim bazı belgelerde “Yenipazarlı Mehmed” olarak anılan Mehmed'in ismi zamanla “Deli Mehmed”e tahvil edilecektir.

2.Divan-ı Harp'in Teşkili ve Mehmed'in Muhakemesi

Takvimler 13 Mart 1880'i (Gurre Rabiulahir 1297) gösterdiğinde, Mehmed'in yargılanmasına başlanmak üzere Tophâne-i Âmire Dairesi'nde bir Divan-ı Harp teşkil edilir. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey tarafından Rusya Sefareti'ne ve Hükümeti'ne bildirilmek üzere Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Divan-ı Harp'in 13 Mart günü toplanarak Mehmed'i muhakeme etmek üzere çalışmalarına başlaması yönünde padişahın irade-i seniyyesinin olduğu bildirilir. İlgili yazı şu şekildedir:

“Müteveffa Rusya miralayının mecrûhiyeti üzerine tahaddüs eden muhâkemenin rü'yeti için reis ve a'zâsı bir kıt'a pusulada muharrer'ül-esâmi zevâtdan mürekkeb olmak üzere Tophâne-i Âmire Dâiresi'nde mahsûsan bir Divân-ı Harb teşkili ve bu Divân-ı Harbin bugün saat sekizde dâire-i mezkûrede ictimâ' ve inikâdı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mantuk-ı münîfinden

olduğu beyânıyla sûret-i irâde-i seniyye Hâriciye Nezâret-i Celilesiyle zevât-ı müşâr ve mûmâileyhimûne (...) teblîğ ve iş’âr kılınmış olmakla emr u fermân efendim hazretlerindir / Gurre Rabiulahir sene 297 [13 Mart 1880] / Ali Fuad [Mabeyn Başkâtibi]” (BOA, Y.EE. , 4/44).

II. Abdülhamid’in iradesiyle toplanıp çalışmalara başlayan Divan-ı Harp bir karar almak için tıp komisyonu raporlarını beklemektedir. Sertabip Mavroyeni Paşa, Bekir Paşa, Akif Paşa, Emin Paşa, Ahmed Bey, Ömer Bey, Hristaki Bey, Gomidas Bey, Nâfiz Bey, İbrahim Bey ve Hayrullah Efendi gibi isimlerin katıldığı tıp komisyonu Mehmed’i gözlem altında tutmaktadır (BOA, Y.EE. , 4/44). Birkaç gün sonra, 16 Mart 1880’de yine padişahın iradesiyle Rus miralayını öldüren “câninin” (Deli Mehmed’in) yakalanmasında gayreti görülen Yüzbaşı İsmail Ağa’nın rütbesinin bir derece yükseltildiği Rusya Sefareti’ne iletilmek üzere Hariciye Nezareti’ne bildirilir. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Bey bu tahriratında Mehmed’in muhakeme olunması için “bir Divân-ı Harb teşkil olunarak orada kânûn-ı adâlete tevfiķan kemâl-i bîtaraf ile muhâkemât cereyân” ettiğini belirtmekte, “Rusya devletinin hakkâniyeti müsellemler olduğundan” Divan-ı Harp’te Rus memurları bulunmasında bir sakınca olmadığını ilan etmektedir. Bununla birlikte vaka ile ilgili “muamelât-ı resmiyenin” gecikmesi, Yüzbaşı İsmail Ağa’ya verilecek mükâfata dair işlemlerin gecikmesinden dolayıdır. İlk bakışta bir zaman kazanma gayreti olduğu anlaşılan bu gerekçe, gayet basit bir nedene de bağlanmıştır: “(...) Vazîfesini yerine getiren ve âsâyîş ve intizâm-ı umûmiye hizmet eden bendegânın müstehak oldukları mükâfâta nâiliyetleri nezd-i hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîde kat’a tahallûf etmez [geride kalmaz] bir kâide-i esâsiye olduğundan bu yolda ihtarâta hâcet görülemez (...)”.⁸

Bu arada Divan-ı Harp’te Mehmed’in yargılanmasına devam edilmektedir. Kararın daha çabuk alınmasını sağlamak için Deli Mehmed hakkındaki resmî evrak tıp komisyonu üyeleri ve Divan-ı Harp azaları ile paylaşılmıştır.⁹ Tarihler Mayıs 1880’i gösterdiği ve olayın üzerinden iki ay geçtiği halde Divan-ı Harp’ten hâlâ bir kararın çıkmaması Yıldız Sarayı’nı rahatsız etmiştir. Nitekim Başkâtib Fuad Bey

⁸ “Hâriciye Nezâret-i’ne 4 R [Rabiulahir] sene 97 târihinde yazılan tezkire-i husûsiye sûreti / Müteveffa Rusya miralayının cârihi [cerh edilmesi, yaralanması] hakkında Rusya Maslahatgüzârı tarafından alınan tahrirâtın tercümelere manzûr-ı âlî-i hazret-i pâdişâhî oldu. Ma’lûm-u âsafâneleri olduğu üzere sefâretin vâki’ olan arzûsu vecile bu iş için mahsûsan bir Divân-ı Harb teşkil olunarak orada kânûn-ı adâlete tevfiķan kemâl-i bîtaraf ile muhâkemât cereyân etmektedir. Rusya devletinin hakkâniyeti müsellemler olduğundan (...) sefâret tarafından Divân-ı mezkûrda me’mûr bulundurmasında bizce kat’iyen bir beis olamaz. Câninin ahz u grifti [yakalanması] hakkında ibrâz-ı gayret ve fedâkârî etmiş ve vazife-i askeriyesini ifâ eylemiş olan Yüzbaşı İsmail Ağa’nın rütbe ve nişanının bir derece terfii vak’anın zuhûrunu müteâkib taraf-ı eşref-i hazret-i mülûkânenen emr u fermân buyrulmuş olub muamelât-ı resmiyenin icrâsı işbu mükâfât-ı seniyyenin teahhur[gecikme]-u i’lânına bâis olmuştur (...) Vazîfesini yerine getiren ve âsâyîş ve intizâm-ı umûmiye hizmet eden bendegânın müstehak oldukları mükâfâta nâiliyetleri nezd-i hümâyûn-ı hazret-i pâdişâhîde kat’a tahallûf etmez [geride kalmaz] bir kâide-i esâsiye olduğundan bu yolda ihtarâta hâcet görülemez (...) Muharrerât-ı mezkûreye cevâben sefârete ber-vech-i bâlâ tebligât icrâsı müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i şehriyârî muktezâ-yı celîlinden olmakla olbâbda / Ali Fuad [Mabeyn Başkâtibi]”, BOA, Y.EE. , 4/44, Hicri 4 Rabiulahir 1297 (Miladi 16 Mart 1880).

⁹ “(...) merkûm hakkındaki (...) evrâk-ı mezkûrenin Türkçesi üç gün evvel etibbâya verilmiş (...) Fransızca nüsha dahî dünkü gün Divân-ı Harb a’zâsına tevdi edilmiş (...)”, BOA, Y.EE. , 4/44, Hicri 22 Cemaziyevvel 1297 (Miladi 2 Mayıs 1880).

tarafından Mayıs başında ilgili makamlara gönderilen bir irade-i seniyye tebliğinde, Mabeyn'in Mehmed hakkında verilecek kararın gecikmesinden rahatsızlık duyduğu şu cümleyle belirtilmiştir:

“Deli Mehmed hakkında verilecek karârın gecikmesi Mâbeyn-i Hümâyûnca sû-i te'sîri mûcib olduğundan bu işin bugünkü şekil ve hâlinin arz ve iş'ârı irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî muktezâsından olduğuna dâir (...)” (BOA, Y.EE. , 4/44).

Divan-ı Harp'te verilecek kararın gecikmesiyle ilgili Mabeyn'in bu baskısı üzerine, Bâbîâlî sorumluluğu Mehmed'in muayenesinde görevli tıp komisyonuna yüklemişti. Bâbîâlî'ye göre kararın gecikmesi, tıp komisyonu raporlarının henüz tamamlanmamasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim Bâbîâlî'nin bu konuda verdiği cevapta Bâbîâlî ve Divan-ı Harpçe kararın bir an önce çıkmasına “fevkalâde ihtimâm olun[duğu]” ve “etibbâ-yı mûmâileyhim tarafından verilecek rapora tevfişkân Divân-ı Harbce merkûmun cinâyeti hakkında karâr-ı kat'i verileceği” belirtiliyordu (BOA, Y.EE. , 4/44). Bir yandan bu şekilde konuyla ilgilenen kurumlar birbirleriyle yazışırken, diğer taraftan sefaretlerin Osmanlı yönetimi üzerindeki baskıları artarak devam etmektedir.

3. “Deli Mehmed”in Muhakemesinin Sonuçlandırılmasına Dair Sefaretlerin Baskılarını Artırmaları

Mehmed'i muhakeme edecek olan Divan-ı Harp henüz teşkil edilmemişken, 1880 Mart'ının ikinci haftasında, İstanbul'daki Rusya ve Almanya Sefaretleri başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin sefaretlerinin Osmanlı yönetimi üzerindeki baskıları başlar. Nitekim Rusya Maslahatgüzarı'nın Başvekâlete yazdığı mektuplarda “Yenipazarlı Mehmed”in muhakemesinin bir an evvel bitirilmesine yönelik baskıda bulunduğu görülmektedir. Rusya Maslahatgüzarı'ndan başka, Alman Sefareti ve diğer sefaretler de baştercümanları vasıtasıyla kararın bir an önce çıkmasını istemektedirler.

Rusya Maslahatgüzarı'nın 8 Mart 1880 tarihinde Mabeyn Tahrirat-ı Ecnebiye Kitabeti'ne gönderdiği yazı, bu noktada üzerinde durulması gereken hayli ilginç bir belgedir. Maslahatgüzar bu yazısında, Miralay Komarov'u öldüren Mehmed'in bir an önce idam edilmesini istemektedir. Maslahatgüzar, sorgulara katılan Rus memurlara Mehmed tarafından birtakım çirkin sözler söylediğinden şikâyet etmekte, bu nedenle artık Rus memurların sorgulara katılmayacağını, zaten tahkikatın tamamlanmış olup sadece Divan-ı Harp'in bir karar vermesi gerektiğini belirtmektedir. “Pâdişâhın şânına vikâyeten merkûmun hemen i'dâmı lâzımdır” diyerek henüz başlamamış olan muhakeme sürecini etkilemeye çalışan Rusya Maslahatgüzarı'nın bu tehdit içerikli yazısı Osmanlı hükümeti üzerindeki baskıyı yansıtmaları bakımından kayda değerdir:

“Mâbeyn-i Hümâyûn Tahrîrât-ı Ecnebiye Kitâbetine 8 Mart sene 80 târihli Rusya Maslahatgüzârı Mösyö Onevef tarafından vârid olan tezkire-i mahsûsanın tercümesidir

Husûsât-ı âtiyeyi tarafınıza iş'âra mecbûr olduğumdan fevkalâde müteessifim. Bütün âlemin nefretini celb etmiş olan bir cinâyetin yevm-i vukûundan sekiz gün ziyâde mürûr etmiş ve mütecâsiri dahî kâmilen ikrâr-ı cürm [suçunu itiraf] etdikden başka bundan âdetâ tefâhür [övünme] etmekte bulunmuş (...) hatta merkûm bugün esnâ-yı istintâkda [sorgu esnasında] me'mûrlarımıza hitâben (...) birtakım galiz [çirkin] sözler ile muâmele-i tahkîriyeye cür'et eyledi. Bunun üzerine artık me'mûrlarımız istintâklarda bulunmayacaklardır. Zâten tahkîkât hitâm bulmuş ve bir vahşinin islâhına maa-ziyâde kâfi olacak sûretde her türlü ifâdâtın arkası alınmış olduğundan artık işin zâten bu kadar ağır olmayan birtakım vukûâtın muhâkemesi için teşkîl olunan Divân-ı Harbe hemen havâlesinden başka bir şey kalmamıştır. Bu bâbda daha ziyâde tafsilâta girişmeğe lüzûm göremem (...) Pâdişâhın şânına vikâyeten merkûmun hemen i'dâmı lâzımdır (...)" (BOA, Y.EE. , 4/44).

Rusya Maslahatgüzârı, bir karar alamamakla itham ederek Osmanlı hükümetini bu şekilde aralıklarla protesto etmektedir. Bu sırada Mehmed'in muayene ve muhakeme sürecinin içinde yer alan Osmanlı yöneticileri de hayli zor durumdadır. Bu cümleden olarak Bâbiâlî görevlileri bir yandan muhakeme sürecini takip etmekte, diğer yandan Mabeyn'in emirlerine ve seferatlerin baskılarına maruz kalarak süreci yönetmeye çalışmaktadır. 1 Mayıs 1880'de Tophâne Müşiriyeti'ne gönderilen şu yazı, söz konusu duruma bir örnek olarak, Başvekâlet'in ve Bâbiâlî görevlilerinin içinde buldukları durumu ortaya koyması açısından dikkat çekicidir:

“Rusya Maslahatgüzârı Mösyö Onevef'in gerek Başvekâlet-i Celile-i Cenâb-ı Aliyyesine ve gerek taraf-ı âcizîye yazdığı mektûblarda Yenipazarlı Mehmed'in muhâkemesinin bir an evvel hal ve fasl olunmasını [hükme bağlanmasını] taleb ve istidâ eylemekte ve sûferâ-yı sâire dahî mürâcaatdan hâlî kalmayıp alel-husûs Almanya Sefiri Baştercümanı vâsıtasıyla bu mes'ele üzerine bugünlerde sûret-i mahsûsada icrâ-yı tevasıtda bulunmuşdur. Bu bâbda Matbûât Müdiriyetince alınan ma'lûmâta göre evrâk-ı ma'lûme kâmilen tab' olunub taraf-ı âl-i hazret-i riyâset-penâhîlerine takdîm olduğu ve Zabtiye Nâzırı saâdetlû Paşa Hazretleri ma'rifetiyle Yenipazardan işitilmiş olan ma'lûmât-ı mahalliye vâsıl olub onlar dahî taraf-ı devletlerine takdîm edildiği anlaşılmış olmakla (...) sefâretlere cevâb verilmek üzere taraf-ı âcizîye dahî ma'lûmât i'tâ buyrulması bâbında.” (BOA, Y.EE. , 4/44).¹⁰

¹⁰ Belgede imza tespit edilememiştir.

Görüldüğü gibi Rusya Maslahatgüzarı'ndan başka, İstanbul'daki Alman Sefareti de boş durmamaktadır. 1880 yılının başları, henüz Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki “derin dostluğun” başlamadığı, ilişkilerin gelişmekte olduğu bir dönemdir. Bilindiği gibi 1888 yılında imparator olduktan sonra Alman siyasetinde etkili olan II. Wilhelm ile Sultan II. Abdülhamid arasında derin bir dostluk başlayacaktır. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu 1889 ve 1898 yıllarında iki defa ziyaret eden (1917 yılında da ziyaret edecektir) Alman İmparatoru bu dostluğu yaşatarak, Beylerbeyi Sarayı'ndaki zorunlu ikâmetinde bile II. Abdülhamid'e selam gönderip hatrını sormaktan geri kalmayacaktır. Deli Mehmed Vakası'nın meydana geldiği 1880 yılı 93 Harbi'nin sıkıntılarının devam ettiği ve Berlin Kongresi kararlarının hâlâ sorunlar çıkardığı bir dönemdir. Üstelik II. Abdülhamid bu dönemde Kuzey Afrika'daki topraklarını tehdit eden Fransa, İngiltere ve İtalya ile de mücadele etmektedir. Bu ülkelerden Fransa bir yıl sonra Tunus'u işgal edecek, İngiltere Arabi isyanından sonra 1882'de Mısır'a yerleşecek, İtalya ise 1885'te Nil'in güneyinde Habeşistan topraklarına saldıracaktır. Dolayısıyla böyle bir dönemde Almanya gibi ikili ilişkilerde büyük sorunların yaşanmadığı bir ülke ile iyi geçinmek, II. Abdülhamid'in temel politikalarından biri olmuştur. Oysa İstanbul'da bir Rus miralayının öldürülmesi olayı büyük bir diplomatik soruna dönüşebilme potansiyeli olan, Osmanlı yönetiminin hayli ciddeye aldığı bir olay olarak görülmektedir. Bu nedenle konuyla ilgili Almanya'nın girişimleri mümkün olduğunca yumuşak karşılanmaya çalışılmıştır. Almanya Sefiri Graf von Hatzfeldt'in 10 Nisan 1880 tarihinde sefaret tercümanına verdiği “(...) derhal devletlû Sava Paşa Hazretleri [Hariciye Nâzırı] nezdine gidip (...) adâletin icrâsı hakkında Bâbiâlinin dikkatini celb etmek (...)” (BOA, HR.SYS. , 15/8) talimatı, Almanya'nın bu konudaki tavassut girişimlerini yansıtmaktadır.

Osmanlı yönetimi de bu süreçte boş durmayarak Rusya nezdinde yoğun bir diplomatik faaliyet yürütmektedir. Haziran 1880'de Petersburg Sefiri Müşir Şâkir Paşa Rusya Hariciye Nazırı Nikolay Giers ile Rus miralayının öldürülmesi olayını görüşme imkânı bulur. Giers, Şâkir Paşa'yı gayet iyi karşılayarak “iş bir kere daha İmparator Hazretlerine [II. Aleksandr] açacağı” sözünü verir. Şâkir Paşa'nın 8 Haziran 1880 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği konuyla ilgili raporda şu ifadelere yer verilmektedir:

“Bu def'a Rusya İmparatoru Hazretlerine Deli Mehmed işini tebliğ etmiş olan Mösyö De Giers'in ne vechile ifâdâtı vukû'bulduğuna dâir Petersburg Sefâret-i Seniyyesinden Hâriciye Nezâret-i Celilesine gelen telgrafnâmenin tercümesi manzûr-ı âlî-i hazret-i pâdişâhî buyrulmak için leffen arz ve takdîm kılındı efendim / 2 Receb sene 97 [10 Haziran 1880]

Makâm-ı Nezâret-i Celil-i Hâriciyeye 8 Haziran sene 80 târihli Petersburg Sefâret-i Seniyyesinden vârid olan telgrafnâmenin tercümesidir

Haziran 2 târihli telgrafnâme-i âcizânemde mevzû-i bahsolan mes'ele hakkında bugün Mösyö De Giers ile görüşebildim. Müşârûnileyh bu işe dâir bendeniz ile vukû'bulan musâhabetini İmparator Hazretlerine ale-l-icâb teblîğ etmiş (...) idüğünü söyledikten sonra işi bir kere daha İmparator Hazretlerine açacağını vaadeyledi. Bu mülâkâtdan istidlâl eylediğime göre Rusya hükûmeti Dersaâdet'deki Sefâreti'nde (...) haysiyetini vikâyeten Mösyö Neviko'f'un¹¹ İmparator Hazretleri nezdinde müteşebbüsâne icraaya me'mûr olmasını arzû eylemektedir.” (BOA, Y.A.HUS. , 164/110).

Şâkir Paşa'nın bu raporundan da anlaşıldığı gibi Deli Mehmed Vakası başından itibaren her iki hükümdarın, Sultan II. Abdülhamid ve Rus İmparatoru II. Aleksandr'ın hayli önem verdiği bir meseledir. Vakanın ilgili tarafları diplomatik tüm kozlarını oynamışlardır. Artık Divan-ı Harp tarafından verilecek karar beklenmektedir.

4. “Deli Mehmed”e İdam Cezası Verilmesi, Yeniden Muayenesi ve Cezanın Müebbet Kürek Cezasına Tahvili

Deli Mehmed Vakası'nın ortaya çıkardığı sancılı süreç hayli uzamış, Divan-ı Harp toplantıları, tıp komisyonu muayeneleri, Mabeyn'in çabuk olunması yönündeki emirleri, nezaret ve sefaretler arası yazışmalar, diplomatik girişimler, şikâyetler, protestolar bu süreçte birbirini izlemiştir. Nihayet Mabeyn Başkâtibi Ali Rıza Bey'in “Deli Mehmed'in i'dâmı hükmünü hâvî Divân-ı Harbden tanzîm ve 13 Şa'bân sene 97 [21 Temmuz 1880] târihli tezkire-i resmiye (...)”ifadesinden de anlaşılacağı gibi 21 Temmuz 1880 tarihine gelindiğinde Mehmed hakkında Divan-ı Harp tarafından idam kararı çıkarılmıştır (BOA, İ.DH. , 1295/101890).

Oysa Mehmed hakkında daha Divan-ı Harp tarafından idam kararı verilmediği bir tarihte, Mayıs 1880'de Osmanlı yönetimi Mehmed'e verilecek cezanın hafifletilmesi yönünde bir karar almış gibidir. Osmanlı yönetimince, Sultan Abdülhamid'in Rus miralayını öldüren Mehmed'e verilecek idam kararını müebbet kürek cezasına tahvil edeceği, Rusya İmparatoru II. Aleksandr'ın bundan müteessif olmasının beklendiği ve iki devletin dostluğunun devam etmesi için Petersburg hükûmeti nezdinde girişimde bulunulması gerektiği düşünülmektedir. 7 Mayıs 1880 tarihli ve “gâyet mahrem ve hafî” ibareli aşağıdaki rapor, bu düşünceleri desteklemektedir:

“Mehmed'in muayenesine me'mûr olan hey'et-i etibbâ dünkü gün son def'a olarak ictimâ' eyledi. Komisyonu terkib eden zevâtın ekserisi merkûmda alâmet-i cinnet müşâhede etmediklerini beyân etmiş ve ekalliyeti cinnetine hükm eylemiştir. Divân-ı Harb ekseriyetin rey'ine istinâden i'dâm hükmünü itâ eyleyecekdir (...) Zâten hazret-i pâdişâhî merkûmun i'dâmına irâde ve fermân

¹¹ Prens Nevikov, Rusya İstanbul Sefiri (1880-1883).

buyurmazdan evvel ve vicdân-ı hümâyûnlarını vezâif-i celile-i hükümdârâneleri teellûf edecek (...) Binâenaleyh Divân-ı Harb tarafından i'dâm hükmü verildikten sonra hukûk-ı hükümdârânilerini isti'mâlen i'dâm cezâsını müebbeden kürek cezâsına tahvil buyurmaları imparator hazretlerini müteessif eyleyeceğinden (...) [iki devletin dostluğunun devam etmesi gerekliliği yönünde Petersburg hükümeti nezdinde girişimde bulunulması].

“(…) İşbu telgrafnâme gâyet mahrem ve hafî olub Petersburg’da kimsenin buna muttali’ olmaması lâzım gelir. Burada dahî iş gâyet mahrem tutulmuşdur.” (BOA, Y.EE. , 4/44).

İdam kararı verildikten sonra, “Deli Mehmed”in II. Abdülhamid’in iradesiyle farklı bir tıp komisyonu tarafından yeniden muayenesi ve neticesinin bildirilmesi emredilir. Başvekil Said Paşa (o dönemde Başvekil unvanı kullanılmaktadır) Mabeyn’e gönderdiği 27 Zilhicce 1297 (30 Kasım 1880) tarihli arzda, işlemler devam ederken “Mehmed’in bir müddet bimarhânedeye taht-ı müşahedeye alınmasını” talep etmiştir:

“Atûfetlü Efendim Hazretleri

Deli Mehmed’in melfûf pusulada muharrer etibbâdan mürekkeb bir komisyon teşkiliyle icrâ-yı muâyenesi ve netîcesinin bâ-mazbata atabe-i ulyâ-yı hazret-i şehriyârîye arz olunması muktezâ-yı emr u fermân cenâb-ı pâdişâhîden şeref-sudûr olan 18 Teşrinisânî sene 96 [29 Kasım 1880] târihli tezkire-i âlîlerinde irâde ve fermân buyrulmuşdur Arz ve takdîm kılınan pusulada gösterildiği üzere (...) merkûm Mehmed’in bir müddet bimarhânedeye taht-ı müşahedeye alınmasını ve gösterilecek lüzûm üzerine tekrar toplanılarak karâr verilmesini (...) olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir / 27 Zilhicce 297 ve 19 Teşrinisânî 296 [30 Kasım 1880] / Mehmed Said [Başvekil] (BOA, Y.EE. , 4/44)”.

Aynı gün (30 Kasım 1880) Zabtiye Nezareti’nden verilen bir jurnalde “Deli Mehmed’in evzah-ı mecnûnânede bulunup idâresi kesb-i müşkilât eylediği”, bu nedenle Mehmed’i muayeneyle görevli doktorların “Dâire-i Zabtiyeye azîmetle merkûm Deli Mehmed’i kemâl-i hakkâniyet ve adâlet üzere muayeneye” başlayacakları bildirilmiştir (BOA, Y.EE. , 4/44).

Mehmed hakkında arşivde ulaşılabilen en son tarihli bilgi 31 Aralık 1880 tarihine aittir. Bu bilgi de komisyonun 19 Kanunievvel 1296 (31 Aralık 1880) tarihli son hükmüdür: “Mehmed elyevm mecnûndur.” (BOA, Y.EE. , 4/44).

Bundan sonra Mehmed hakkındaki yazışmalar sona erer. Yazışmalardan anlaşıldığına göre Deli Mehmed hakkında Divan-ı Harp’in verdiği idam cezası, merkûmun “mecnûniyeti” nedeniyle padişah tarafından “müebbeden kürek” cezasına çevrilmiştir (BOA, Y.EE. , 4/44).

Müellif Ziya Şakir’in tefrikalarında ise “Deli Mehmed”in kalebentlik cezasını çekmek üzere Trablusgarp zindanına gönderildiği, ancak on beş gün sonra Trablusgarp Valisi’ne gayet gizli ibareli yazılan bir şifreyle “Deli Mehmed nâmlı şahsın ma'lûliyetine mebnî cezâsı afv-ı âlîye mazhar oldu” denilerek memleketine gitmesine izin verilmesinin emredildiği yazmaktadır. İlgili arşiv belgelerinde bu tür bir bilgiye ulaşılamadığı için, müellifin yazdıklarını teyit edemediğimizi belirtmek gerekir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1880 yılı başında, İstanbul’da görevli bir Rus miralayının Mehmed isimli bir Osmanlı tarafından öldürülmesi olayı, “Deli Mehmed Vakası” olarak tarihî kayıtlara geçmiş ve Osmanlı yönetimini yıl boyunca meşgul etmiştir. Tafsilatı yukarıda verilen bu olayla ilgili dikkati çeken en önemli nokta, Sultan II. Abdülhamid’in meseleye oldukça ciddi bir şekilde yaklaştığıdır. Olayın hemen ardından oluşturulup çalışmalara başlayan Divan-ı Harp, defalarca toplanan tıp komisyonları, bu komisyonlarda hazırlanan sayfalarca rapor ve nihayet Yıldız Sarayı-Bâbiâlf-Hariciye Nezâreti-Petersburg Sefareti arasında cereyan eden yazışmalar meselenin başta padişah olmak üzere Osmanlı devlet adamlarınca ciddi ve etraflı bir şekilde ele alındığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan ilgili arşiv kayıtlarından da anlaşılacağı gibi maktûl hiçbir şekilde bir casus olarak adlandırılmamış, bu ifadeden özenle uzak durulmuştur. Oysa müellif Ziya Şakir’in tefrikalarında, öldürülen Rus ordu görevlisinin bir casus olduğu açıkça belirtilmektedir. Casusluk ifadesinden özenle kaçınılması, Osmanlı yönetiminin büyük bir diplomatik mesele çıkarmamak kaygısıyla ilişkilendirilebilir. Öyle ki “Deli Mehmed Vakası”, mesela yüzyılın sonunda Fransa’da ortaya çıkan ve casusluk olaylarına dikkatleri çeken “Dreyfus Meselesi” gibi Avrupa’nın gündemine oturmamış, sessiz sedasız kapatılmıştır. Fakat meselenin zamanla uluslararası bir boyut kazandığı ve 1880’lere oldukça zor şartlar altında giren Osmanlı İmparatorluğu’nu, başta Rusya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin baskısına maruz bıraktığı söylenebilir.

KAYNAKÇA**Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri**

HR.SYS. (*Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı*): 15/8, Miladi 10 Nisan 1880.

İ.DH. (*İrade Dahiliye*): 1295/101890, Hicri 25 Şa'bân 1297 (Miladi 2 Ağustos 1880).

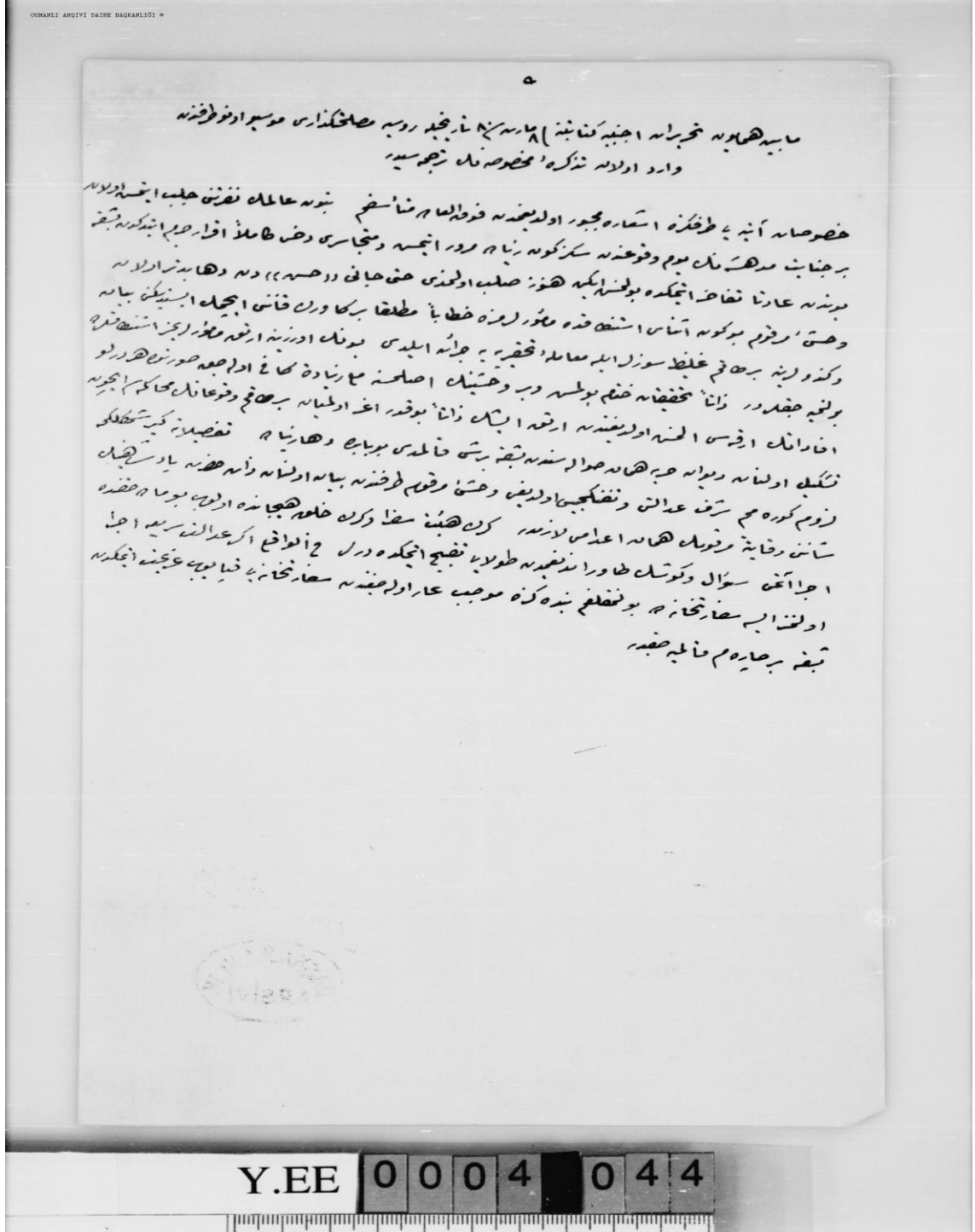
Y.A.HUS. (*Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*): 164/110, Hicri 2 Receb 1297 (Miladi 10 Haziran 1880).

Y.EE. (*Yıldız Esas Evrakı*): 4/44, Miladi 8 Mart 1880; Hicri Gurre Rabiulahir 1297 (Miladi 13 Mart 1880); 4/44, Hicri 4 Rabiulahir 1297 (Miladi 16 Mart 1880); 4/44, Hicri 21 Cemaziyelevvel 1297 (Miladi 1 Mayıs 1880); 4/44, Hicri 22 Cemaziyelevvel 1297 (Miladi 2 Mayıs 1880); 4/44, Rumi 25 Nisan 1296 (Miladi 7 Mayıs 1880); 4/44, Hicri 27 Zilhicce 1297 (Miladi 30 Kasım 1880); 4/44, Rumi 19 Teşrinisânî 1296 (Miladi 1 Aralık 1880); 4/44, Rumi 19 Kanunievvel 1296 (Miladi 31 Aralık 1880).

Kitaplar

Soku, Ziya Şakir (2018), *Sultan Abdülhamid*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.

EK 1- Rusya Maslahatgüzarı'nın "Deli Mehmed Vakası" ile ilgili 8 Mart 1880 tarihinde Mabeyn Tahrirat-ı Ecnebiye Kitabeti'ne gönderdiği tezkire-i mahsusa sureti

EK 2- “Deli Mehmed’in i’dâmı hükmünü hâvî olub ma'rûz-ı huzûr-ı âlî kılınan evrâkın îadesiyle tebliğ-i irâdât-ı seniyye-i hazret-i pâdişâhiye müteallik kaydolunan tezkire-i husûsiye üzerine Bâbîâlice ne muâmele cereyân eylemiş ise arz ve iş'ârı irâde ve fermân buyrulmuş olmakla olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir / 20 Şa'bân sene 297 [28 Temmuz 1880] Ali Rızâ [Mabeyn Başkâtibi]”.

